Biljana Sikimić
Balkanološki institut SANU
Beograd

ETNIČKI STEREOTIPI O VLASIMA U SRBIJI*

Ja znam da će na ovo mnogi naš zabrinuti «patrijota» značajno zamahnuti glavom i reći da činim «izdajstvo» prema Otadžbini, kad se usuđujem da govorim o Rumunima u Srbiji, koje po mišljenju mnogih valja kriti ili bar prećutkivati, jer svako isticanje Rumuna u Srbiji može odvesti tako zvanom «rumunskom pitanju» u Srbiji, od koga, po mišljenju mnogih, «preti opasnost». Može i to biti, ali i bez ovih mojih redova ceo svet zna da u Srbiji ima Rumuna. To ne odriče ni naša zvanična statistika (Ђорђевић, 1906:45).

Ovaj citat, star ceo vek, ove godine već je iskoristio rumunski istoričar George Zbukja u svojoj najnovijoj knjizi o Vlasima, odnosno – timočkim Rumunima, kako ih imenuje u samom naslovu (Zbuchea 2002:69[1]). Ta druga vizura, upravo drugačiji stereotip (pogled sa severne strane Dunava[2]), nije predmet ovog rada. U naučnom diskursu u Srbiji Vlasi se pominju i u 19. veku, a na formiranje slike o Vlasima severoistočne slike indirektno su uticali i strani naučnici i putopisci; analiza ovih studija bila bi od velikog značaja za razumevanje savremenih stereotipa. Sa druge strane, posebno su značajna i novija istraživanja bugarskih etnologa i antropologa usmerena na osvetljavanje slike o bugarskim, «vidinskim» Vlasima, koji – analogno južnoslovenskom – čine svojevrsni vlaški balkanski kontinuum sa Vlasima severoistočne Srbije[3]. Čini se prihvatljiva koncepcija francuskog antropologa Dejana Dimitrijevića koji govori o kontekstualnom, dvostrukom identitetu Vlaha – rumunski identitet je izražen u okviru lokalne, rumunske/vlaške zajednice, a van te zajednice Vlasi/Rumuni imaju srpski identitet[4].

Ovde će biti ponuđena samo jedna od mogućih slika etničkih stereotipa o Vlasima severoistočne Srbije dobijena sagledavanjem iz nekoliko uglova i vremenskih ravni, počev od zvanične etnologije i lingvistike u Srbiji[5], preko folklora, sve do auteničnih iskaza informatora snimljenih na terenu u poslednjih nekoliko godina[6]. Autentični transkripti iskaza informatora

---

* Prilog je izrađen okviru projekta: "*Etnolingvistička i sociolingvistička istraživanja izbeglica i multietničkih zajednica na Balkanu*" (2167) koji finansira MNTR Srbije.

[1] U ovoj studiji data je i kritika dosadašnjih teorija o etničkom identitetu i jeziku Vlaha u Bugarskoj i Jugoslaviji (Zbuchea 2002:10).

[2] Za bolje upoznavanje sa stavovima rumunske istoriografije tokom dvadesetog veka značajne su i studije: Vîlsan 1918; Constante/Golopenția 1923; Constante 1929; Hagi-Gogu 1939; Constantinescu 1941; Trîpcea 1945; Metes 1977; Sandu-Timoc 1997; Vidin 1997; Păiuşan/Cionchin 1998; Zbuchea 1999 i zbornik dokumenata *Românii de la sud de Dunăre, documente*, Bucureşti 1997.

[3] Informativan preigled vlaškog stanovništva u Bugarskoj, njihovu geografsku rasprostranjenost, poreklo i toponime v. u: Младенов 1995. Aktuelni bugarski statistički podaci o Vlasima i "vlaškom" jeziku dati su u: Бизеранова 1995. Studija: Заяков 1995 o istorijskim razlozima za formiranje vlaškog stanovništva u Bugarskoj u velikoj meri osvetljava i stanje u severoistočnoj Srbiji.

[4] Detaljnije u radovima: Dimitrijevic 1998; 1998a; 2000:96–100; 1994:132–134. Кърстева 1996 istražuje »unutaretničko saznanje« Vlaha u Bugarskoj, a Радунчев 1995. samoodređenje Vlaha i stepen njihove integracije u bugarsko društvo.

[5] O stavovima etnologa (i uopšte intelektualaca koji se bave istraživanjem lokalne tradicije) i ideološkom diskursu balkanske etnologije up.: Naumović 1998.

[6] Autor je terenska etnolingvistička istraživanja severoistočne Srbije, počevši od 1999. godine do danas, obavio u vlaškim ungurjanskim selima: Žitkovica, Kladurovo, Dubočka, Jasenovo, Zlot, Metovnica i Gamzigrad; i caranskim: Halovo, Gradskovo, Kovilovo, Mokranje, Kobišnica, Dušanovac i Podvrška. Znatan materijal prikupljen je i u Beogradu od nosilaca vlaškog jezika. Vlaška tradicionalna kultura i narodni govori istraživani su integrativno – u užem i širem kontekstu sa srpskom (s. Zvezdan, Štubik), romskom (s. Podvrška) i bugarskom (s. Dublje, Veliki Izvor) tradicijom. Postoji velika potreba za etnolingvističkim i sociolingvističkim istraživanjem urbanih višenacionalnih zajednica (kao što su, npr.

dati su u Prilogu ovog rada, ali su podaci i informatoru, mesti i datum vođenja razgovora namerno izostavljeni[7].

Upadljive promene na svim nivoima funkcionisanja etničkih stereotipa o Vlasima dogodile su se u Srbiji tokom dvadesetog veka. Etnolog Tihomir Đorđević u radu naslovljenom «Kroz naše Rumune», a objavljenom 1906. u «Srpskom književnom glasniku» Vlahe vidi kao sujeverne («Pobožnost je stvar gotovo nepoznata. U crkvu niko ne ide sem kad po njihovim sujevernim pojmovima valja ići» str. 526), loše vojnike («Kukavice u boju, kukavice su bili i prema kaznama koje su ih za to postizale» str. 526), surove razbojnike («Ovdašnji su hajduci pravi bezdušnici, haramije, ubijce i nevaljalci najgore vrste, koji ubijaju bezdušno kao životinja, čak i iz pasije, bez viteštva i ponosa» str. 381), uopšte ljude niskog morala («Ne bih rekao da su osobito bistri i okretni. Isto tako nisu ni hrabri ni ponosni, a podmukli su i pakosni. Povučeni su i na tuđe dosta lakomi. Ničega uzvišenijega i plemenitoga ne može se među njima naći u velikoj meri« str. 55) i ukazuje na opasnost od rumunizacije srpskog stanovništva ("U nas se vrlo često govori o tome da naši Rumuni rumuniziraju Srbe i da obratno teško biva. Često se navodi kao primer kako jedna Vlajnja, kad se dovede u srpsku kuću, celu kuću porumuni, a ona ne nauči srpski«, str.617). Ova studija, koja izostaje u kasnijim sabranim delima Tihomira Đorđevića, sigurno odražava klimu u intelektualnim krugovima Srbije početkom dvadesetog veka, kao što to čini i niz kasnijih radova istog autora na ovu temu[8]. Njnjegova teza o prvobitnom slovenskom poreklu Vlaha[9] često se kasnije sreće u naučnom, paranaučnom i folklornom diskursu o etnogenezi Vlaha.

Početkom dvadesetog veka slične stavove o stanovnicima sela Podgorac iznosi učitelj i etnolog Mihailo Riznić[10]. Nešto ranije, krajem 19. veka, lekar Stevan Mačaj je nešto umereniji u svojim sudovima («blage naravi, dobrodušni, iskreni, uslužni, druževni, u kući umereni», «brzo shvataju», pomireni sa sudbinom, osvetoljubivi, «mogu biti zverski svirepi», «pohotljivi, odani špirituoznom piću», poseduju specifičan odnos prema smrti)[11].

U periodu između dva rata, 1924. godine, zagrebački časopis «Nova Evropa» svoj petnaesti broj posvećuje temi «Naši Rumuni i naši Cincari»: istorijsko-etnografsku sintezu o Vlasima dao je Tihomir Đorđević, a o Cincarima i Meglenorumunima Jovan Erdeljanović; istorijat romansko-slovenske simbioze na Balkanu – poreklo romanskog stanovništva i balkanskih Vlaha – kompetentno je predstavio Petar Skok, statistički prikaz Rumuna, Arumuna i rumunskih Roma – Z. R. Popović.[12]

Savremeni etnolozi u Srbiji često preuzimaju stavove Tihomira Đorđevića o Vlasima (up. npr. Влаховић 1993, 1994:61, 1998). U novije vreme stereotipi u društvenim naukama u Srbiji konstruišu se oko problema identiteta i jezika Vlaha, za raliku od situacije na početku

---

Požarevac, Petrovac na Mlavi, Svilajnac, Boljevac, Zaječar, Negotin, Kladovo). Rezultati ovih istraživanja delimično su objavljeni u: Сикимић 1999, 2000, 2000a, 2001, 2001a, 2001б, 2002, 2002a, 2002б. Etnolingvistička istraživanja Vlaha u Bugarskoj u novije vremen obavili su rumunski istraživači, up. Nestorescu 1996 i Budiş 2001.

[7] Ove doneti razgovori vođeni su srpskom jeziku. U transkriptu nisu vršene nikakve gramatičke intervencije. Komentar i pitanja istraživača dati su u zagradama.

[8] Tihomir Đorđević je istraživao i istorijsku građu o Vlasima u doba kneza Miloša, up. Ђорђевић 1923 i 1941. U okviru Jugoslovenske delegacije na Konferencije mira, 1919, izradio je elaborat o Rumunima u Srbiji (up.Трговчевић 1986:314).

[9] «Predanje u Ranovcu veli da su Ranovčani Srbi koji su u staro doba pobegli od Turaka u Rumuniju, tamo se porumunili, a docnije opet prešli na svoje staro ognjište. Moj kolega g. Milivoje Bašić (...) pričao mi je da naši Rumuni i Carani i Ungurani kazuju da su poreklom sa Kosova, da su u staro doba bili Srbi, da su otišli u Ugarsku, u mesto Almaš, da su se tamo porumunili i otuda se kao Rumuni vratili u Srbiju, na sadašnja svoja sedišta. Otuda su im, vele, srpska imena i prezimena, a otuda im i srpski običaji i slava. Ovo interesantno predanje valjalo bi što bolje upoznati, jer izgleda da u njemu leži jedna istinska tajna, koja bi se njegovim tačnim upoznavanjem bar donekle dala otkriti» (Ђорђевић 1906:776). Mit je poznat i bugarskim Vlasima, up. Васева 1995 i Mihailesku 2002:101–103.

[10] Up. Ђорђевић 1906:378.

[11] Up. Prilog br. 1.3.

[12] O političkim aspektima problema Vlaha u Bugarskoj između dva rata v. Нягулов 1995.

dvadesetog veka kada se pitanje jezika nije postavljalo. Kao posledica potpune lingvističke praznine kada je u pitanju jezik kojim govore Vlasi (sve do skora nije postojala nikakva dijalektološka ni sociolingvistička studija), logično je što savremenu jugoslovensku etnologiju karakterišu stavovi kao: «Najveću masu stanovništva u đerdapskom Podunavlju čine pripadnici vlaške govorne grupe, čiji se jezik bitno razlikuje od rumunskog» (Vlahović 1993), ili: »razlike između vlaškog govora i rumunskog jezika, posebno u usmenom narodnom stvaralaštvu, veoma su velike« (Влаховић 1998:106)[13]. Lingvisti-romanisti za vlaška jezička pitanja bili su uglavnom nezainteresovani[14], ili su (kao i nekoliko značajnih slavista-dijalektologa[15]) samo isticali urgentnu potrebu da se vlaški narodni govori što pre istraže[16].

Većina stereotipa sa početka veka dobila je u naučnim krugovima druge polivne dvadesetog veka drugačiju dimenziju. Razmišljajući o konstatacijama Tihomira Đorđevića o «slabom moralu» i «sujeverju» Vlaha, francuski teoretičar Dejan Dimitrijević citira mišljenje jednog monaha iz manastira Vitovnica koji «nikad nije video narod koji tako malo poštuje religiju i Crkvu kao što su to okolni Vlasi» i zapaža da je «komunizam učinio uslugu Rumunima (Vlasima) jer je u svojoj borbi protiv crkve osnažio domaću religioznost»[17]. Ovaj autor smatra da se srpski identitet Vlaha ne konstituiše preko Crkve – prisutne na lokalnom nivou. Crkva se smatra za previše opasnu po tradicionalnu društvenu i religijsku praksu – koja inače garantuje rumunski (vlaški) identitet u lokalnoj zajednici. Pripadanje srpstvu zapravo je izvršeno putem Države[18].

Terenska istraživanja mlađih požarevačkih etnologa i istoričara iz 1994. bacaju drugačije svetlo na stereotip «povlašivanja» i pokazuju ubrzani proces asimilacije Vlaha u dolini Mlave: «Proces asimilacije je brže tekao u selima sa mešovitim stanovništvom na taj način što su se Vlasi posrbili. Svoj etnički identitet Vlasi su sačuvali u selima u kojima su samo oni nastanjeni» (Ђокић/Јацановић 1994:161–162)[19].

---

[13] U ovom smislu vrlo je ilustrativan i sledeći citat iz studije *Stanovništvo i migracije u istočnoj Srbiji* M. Vesića iz 1978: "Vlasi predstavljaju mešavinu stanovništva sa vlaškim oralnim jezikom, koja je naseljavala komunikaciono nepovezane i ekonomski potpuno nerazvojene, a kulturno-prosvetno sasvim zaostale krajeve Istočne Srbije. Otuda nije došlo do formiranja sopstvenog književnog jezika, a ni prihvatanja rumunskog. Vlasi su se sami dobrovoljno opredelili za jezičnu asimilaciju u odnosu na srpski (pa i bugarski jezik), a time i za srpsku kulturu. Intenzivan komunikativni i ekonomski razvoj Istočne Srbije i njeno integrisanje u socijalno-ekonomske i obrazovno-kulturne procese Srbije, doprineli su postepenom uklapanju u srpsku naciju, bez obzira što zadržavaju vlaški kao oralni jezik (uglavnom starije generacije). Praksa dosadašnjih popisa stanovništva pokazuje da se Vlasi prilikom popisa najčešće deklarišu za vlaški maternji jezik, ali za srpsku narodnost, kada su u popisnici postavljena oba pitanja. Međutim, u popisu 1948. godine, kada je bilo postavljeno samo pitanje o narodnosti, oni su kao odgovor upisivali "vlaški", jer su tim odgovorom želeli da istaknu svoj maternji jezik. U narednim popisima su u pogledu maternjeg jezika uglavnom zadržali isti odgovor, ali su se na pitanje o narodnosti, subjektivno, po svom slobodnom opredeljenju izjašnjavali za srpsku narodnost" (Vesić 1978:31). Kao posledica takvih naučnih postavki u istoj studiji se konsekvetno došlo do sledećih zaključaka o Vlasima kao nesklonim radu u inostranstvu: «Od ukupnog broja zaposlenih u inostranstvu Srbi učestvuju sa 97% i to uglavnom u visokom procentu iz opština Negotin, Svilajnac, Požarevac, Petrovac, Malo Crniće, Despotovac, Žabari, Veliko Gradište i Kladovo. Odlazak Vlaha nije brojan i oni učestvuju sa nešto više od 1% odnosno 468 lica. Vlasi na radu u inostranstvu su uglavnom iz okoline Petrovca 219, dok iz Negotina, Ćuprije, Kladova, Kučeva i Žabara su zastupljeni u znatno manjem broju» (Vesić 1978:115). Na sličnim pozicijama je i autor studije o vlaškoj etničkoj zajednici u Negotinskoj krajini, Марјановић 1981.

[14] Up. kratku belešku o stanju izučenosti govora Vlaha u: Flora 1976:131–132.

[15] Up. Jović 1977, Peco 1973, 1977, 1979, 1984 i Пецо/Милановић 1968:247, 273.

[16] Up. Savić 1971, 1972-73, 1984, 1998.

[17] Dimitrijevic 1994:131–132.

[18] Dimitrijevic 1994:133.

[19] Stanovnici s. Brežana su srpskog i vlaškog porekla, meštani vlaškog porekla su potpuno posrbljeni, ali o njima svedoče mikrotoponimi: *Vlaška mala, Pomana, Čentrevilj, Čorbolanska mala* (up. Ђокић/Јацановић 1994:171). Stanovništvo s. Petka čine Srbi, Cigani i Vlasi koji su se prilično asimilovali sa Srbima, up. mikrotoponim: *Vlaška mala* (Ђокић/Јацановић 1994:176). U s. Aleksandrovac stanovnici su većinom Srbi, jednu trećinu stanovnika čine Vlasi koji su u današnje vreme

I folklorni diskurs o Vlasima, pre svega građa viceva i anegdota, tokom vremena je menjala svoju optiku. Jezički vicevi o Vlasima danas su na ivici izumiranja, jer, sa retkim izuzetkom nekih starijih žena u selima u kojima su škole otvorene tek pedesetih godina, praktično više nema Vlaha koji ne govore srpski jezik. Globalni zaključci istraživanja o etničkim vicevima o Vlasima, objavljenim mahom u niškom humorističkom časopisu „Kića" u prvoj polovini 20. veka, zasnivaju se, pored ličnih terenskih zapažanja, i na usmenim podacima dobijenim od Srba i Vlaha. Danas su šale o Vlasima ograničene samo na krajeve u kojima žive Vlasi, a sudeći po „Kićinim" izvorima, verovatno je i početkom veka situacija bila slična. Kao i danas, šale na račun Vlaha i početkom veka bile su nepoznate u daljoj okolini, kao što je npr. Beograd[20].

Verovatno iz razloga cenzure ogromna većina viceva o Vlasima objavljena u «Kići" odnosila se na srpsko-vlaške jezičke nesporazume. Karakteristike tog nespretnog «srpskog» jezika u vlaškim ustima sa početka veka, u osnovnim crtama mogu se odnositi i na današnje stanje govora Vlaha. Istovremeno, treba ukazati na značaj ovih zapisa kao prvih pisanih izvora za dijahrona sociolingvistička istraživanja vlaškog bilingvizma. Jezička situacija na terenu i danas je veoma složena i ne može se uopštavati, ali, grubo rečeno – dok je u srednjoj generaciji bilingvizam potpun, u mlađoj dominira srpski jezik, a znanje vlaškog je često samo pasivno. Uočena tendencija, da je danas na terenu sve manje viceva sa temom jezičkog nesporazuma, ne važi za viceve sa opscenim efektom. Osim toga, na terenu je izuzetno živa i druga vrsta etničkih viceva o Vlasima i Vlahinjama, zasnovana na kulturnim razlikama.

Stranci, koji govore drugi jezik, u tradicionalnoj kulturi doživljavaju se kao «nemi» ili «glupi», tako je Vlah je prikazan kao glup čovek koji ne razume srpki jezik:

> Neki majstori vranjanci, iz sela Vlase, bili na radu u krajinskom okrugu, pa vraćajući se kućama, ostanu bez hleba. Kako su išli preko sela, a toga dana bile zadušnice, oni svrate na jedno groblje koje je bilo nekih naseljenika iz Rumunije.
>
> Vranjanci, videći kako se tu obilato jede, zamole da dadu i njima da štogod jedu.
>
> Jedan koji je pomalo znao srpski, da bi pravio komendiju s njima, reče im da moraju i oni kukati na groblju, pa će dobiti da jedu i piju.
>
> Majstori čučnu na jedan grob i razdernjaju se: «Kuku Vlasi, crni siromasi, dobri beste, što svi ne pomreste».
>
> Na to jedan stari Vlah, čovek bolećiva srca, dotrča, i stade ih dizati i ćutkati, da ne plaču. Dobiće svega.
>
> I tada im dadoše te se siti najedoše i napiše, i veselo produžiše put. (Golemo Selo, kod Vranja, Kića 1925 № 49)

Etnički nesporazum na relaciji Vlah – Srbin razvija se i na osnovi obostranog nepoznavanja tradicionalne kulture:

> Dođe jedan Vla' kod sveštenika da krsti dete. Sveštenik upita kako će ime. Kako je kod Vlasa omiljeno ime Truce, Trailo i Gica, to je i on kazao da želi Trailo. Kako se on sam zvao Trailo, pa i njegov otac zove se Trailo, a ima i jednog sina Traila, to mu

---

uglavnom posrbljeni, ali postoje mikrotoponimi: *Vlaška mala, Vlačići, Pljošta* (Ђокић/Јацановић 1994:192). U s. Polatna prvi su se na današnji položaj naselili Božori, vlaškog porekla; danas u Polatni živi srpsko stanovništvo, dok se vlaško potpuno asimilovalo i izgubilo svest o svom vlaškom poreklu. Ipak, zabeleženi su brojni rumunski mikrotoponimi: *Božori, Vlaška mala, Dutar, Ljovijska bara, Mrkulja, Oprilov potok, Purkan, Rumunovo ili Rumunsko brdo, Staro vlaško groblje, Strova, Čokordin* (Ђокић/Јацановић 1994:203) Današnje stanovništvo s. Sibnica je srpsko, postojanje rumunskih mikrotoponima ukazuje da su tu nekada živeli i Vlasi: *Burdelje, Vezurina, Vlaška mala, Gronča* (Ђокић/Јацановић 1994:205). Na osnovu mikrotoponimije rumunskog porekla slično bi se moglo zaključiti i o selima Četereže, Brzohode.

[20] Studija: Ljuboja 2001, posvećena etničkom humoru, nema poglavlje posvećeno Vlasima.

sveštenik kaže: «Ta nemože to biti, da u jednoj kući budu četiri lica sa jednim imenom, naročito kad su svi od jednog rodonačelnika iz nishodne linije!»

Vla’ protrlja malo čelo pa reče: «Vala, popo, ako ćeš daj mu ime Trailo; ako nećeš, ja znam šta ću raditi: baciću ga u jarak, a žena će mi rodi drugo, pa će se i to zove Trailo.» (Livadice u Homolju, Kića 1925 № 17).

Sledeći etnički vic o Vlasima u dve varijante (sa početka veka i savremena potvrda), uz interpoliranje dijaloga na vlaškom, ukazuje na nekoliko elemenata etničkog stereotipa – karakteristični odevni predmeti (šubara i torbica), ali i na direktno skatološko (konjska balega) ili zoonimsko izjednačavanje (medved).

Kako je postao Vla? Bog i Sv. Jovan išli po zemlji i stvarali. Našli konjsku fuškiju (balegu); Bog rekao da od nje može da se stvori Vlah, udario nogom u balegu: *Skola Romnju* (=ustani Vlau) - *Jakata žopunje Gospode*! (Evo me Gospode) reče balega i iz nje se pojavi Vla u velikoj šubari. (Kragujevac, Kića 1906 № 40)

Putovao Bog i sv. Aranđel kroz Miroč planinu i naiđu na medveda. Sveti Ranđel pita Boga. Kaže: – Šta da napravimo od ovoga medveda? Kaže: – Ti znaš - kaže - napravi jednoga Vlaha, – Pa kako? – Pa ti znaš - kaže - kako praviš ostale životinje pa napravi. On – sveti Ranđel prekrsti štapom i stvori se Vla’. Ali Vla’ je i dalje sedeo, nije hteo da ustane. Kaže: – Bože, neće da ustane! – Pa - kaže - on ništa ne razume, progovori mu rumunski. I sveti Ranđel mu kaže: – Skoluće Romunje! Vla’ skoči i kaže: – Adu, mošu, p’nje! Znači: «Diži se, Romune». Vla’ se digao i rekao: – Daj mi, Bože, leba. Otada Vlasi uvek nose torbe, boje se da ne umru gladni. (magnetofonski snimak, povodom zapisivačevog komentara o lepim vlaškim torbicama, Kobišnica, pričao Srbin, šef stanice, 1969. Đorđević 1981:60).

Nizak socijalni status Vlaha u očima većinskog stanovništva potvrđuje i mesto u formulaičnom nizu nisko vrednovanih grupa u konkretnim lokalnim zajednicama u šaljivim zdravicama[21] (primer je iz Kruševca):

Ponosio se sinovima i snahama kao (…) smederevska nahija advokatima, kao požarevačka nahija Vlasima, kao jagodinska asurama, kao kruševačka kicošima (…) kao Vučitrn delijama, kao Sofija spahijama, kao Stari Vlah kmetovima (dve kuće pa iz treće kmet) (Kića 1906 № 43)

Etnički strereotip o Vlasima kao lopovima, a «Vlajnama» kao lakim ženama[22], uobičajeni je sadržaj savremenih viceva o Vlasima. Prestupničko poreklo Drugih poznat je etnički stereotip, a mit o Rumunima kao potomcima prestupnika zabeležen je i kod Mađara[23]:

Da ispričam kako su postali naši Vlasi, naravno to je samo u priči, u vicevima, istorijski je sasvim drugačije. Po nekom predanju današnji su Vlasi doselili se iz Rumunije, pošto je to bila jako siromašna zemlja, nije im se isplatilo da prave zatvore za prestupnike. Nije bio most na Dunavu, sve te prestupnike, sa tim kriminalcima i kurvama, oni su poslali preko Dunava. I onda su se oni godinama stapali, mešali, tako da su postala mešovita sela, i brakovi i sela. Od toga dana do danas Vlajne se ne švaleraju, niti Vla voli da ukrade. Oni su stvarno, u vlaškim selima se krade, a i ovo. (terenski zapis autora, 2000)

Očekivao Vlah svastiku iz Nemačke na železničkoj stanici u Negotinu, tako da je tamo sačeka da se vrate gore. On veže magarca, ode kod voza pa onda prenesu kofer,

[21] Ceo sistem niskovrednovanih socijalnih pojmova dat je u: Petrović 2002:98–99.
[22] I bugarska folklorna svest vlaške žene doživljava kao neverne, up. poslovicu: «Жена от Влашко, гемия в морето и давия в Цариград са загубена работа» (Дроснева 1995:296). Veruje se da su Vlasi razvratniji od Bugara i da im je moral na niskom nivou (Кръстева 1995:153).
[23] Up. Менил/Попова 1995:84–86.

a magarac se malo opustio. Vlah sa strane gleda neku granu, prut da odseče. Sad njegova svastika kaže: – Pa, zete, što ga biješ? A Vlah kaže: – Je l on da dočekuje svastiku el ja? (terenski zapis autora, 2000)

Malo Laole, selo od 400 kuća, ima 800 raspuštenica. (dosetka zabeležena u autobusu koji vozi kroz Homolje, 1999).

Vlasi sami o sebi vrlo rado pričaju viceve u kojima zapravo podržavaju postojeće stereotipe:

(Vlasi sami o sebi pričaju viceve?) Da. Ti vicevi uglavnom se pričaju na srpskom. Šta Vlajni piše na grobu: Prvi put u grobu spava sama. Jedan moj drug je izmislio da Srbi imaju četiri S, a Vlasi četiri F: Fura frace făr ge frică[24]. (terenski zapis autora, 2000)

(Vlasi pričaju o sebi viceve?) Pričaju, ja ne znam da se neko od njih bog zna kako uvredio. Mogu da kažem i ja sam Vla, iako nisam, ili kad bi bio ne bi znao šta da radim, ništa nije ni čudno ni pogrdno. (terenski zapis autora, Srbin, 1999)

Danas se na terenu sreću i usko lokalne anegdote o Vlasima koje je teško posmatrati u okviru koncepta stereotipa:

To je susedno selo, vlaško, poznato po malim ljudima. Postoji desetak domaćinstava, to su ljudi malog rasta. Jedan od njih je imao tridesetak godina, oni su bliži Negotinu, pa u Negotinu, pošto mu se pripiškilo, ruke mu se smrzle, nije mogao to da uradi. A neka gospođa mislila da je to dete, a kad je izvadila onu stvar, tako mali čovek, nije dete. Žene su njih izbegavale, oni su jako mali. Jednog sam i venčao, ali ga je žena napustila. (terenski zapis autora, 2000)

U svojim iskazima i Vlasi i Srbi severoistočne Srbije ističu i vlašku snalažljivost i smisao za humor:

Ima ona božja zapovest: poštuj svaku vlast, pa je to tamo tako. (Zato nema političkih viceva). Taj kraj je pobožan, tamo se išlo u crkvu i kada to nije bilo popularno. To važi za sve. Jedan moj rođak, pokojni Voja, bio je na privremenom radu u Nemačkoj i neki baš 29. novembar, vraća se on iz Nemačke vozom, to su bila ona vremena nestašica, pa on natovario pun kupe stvari iz Nemačke – gradi kuću. Na carini ušao carinik, a ono koturovi žice, svega i svačega. I naravno – to ne može, carina. Počeo ovaj da plače. – Šta je bilo? E, kaže, drug carinik, ne znaš ti gde ja živim. – Kako bre, zašto, kaže carinik. – Eto, ja imam tamo siročiće, žive tamo na planini Miroč gde je Kraljević Marko terao vilu Ravijojlu, pa im ja nosim ovu žicu da i njima sine svetlo za 29. novembar. I ovaj ga pustio. Vlasi su snalažljivi u svakoj situaciji i sve udare na šalu. (terenski zapis autora, Srbin, 1999)

Na jezičkom nivou stereotipi o Vlasima fokusirani u oko termina «Vlajna» i izraza «vlaška posla». Etnički stereotip roda, jezički označen kao «Vlajna»[25] kod Vlaha se ne doživljava kao pejorativan, same informatorke o sebi, u vrednosno neutralnom kontekstu, govore kao o «Vlajnama» [26]. Oznaka muškog roda, «Vlauca», danas ima pejorativan prizvuk, a čuje se uglavnom od strane ne-Vlaha.

Specifični porodični odnosi Vlaha, opisani u postojećoj etnološkoj literaturi[27], potvrđuju se i u iskazima dobijenim tokom terenskih istraživanja severoistočne Srbije: u proširenoj porodici uglavnom važi princip jednog deteta, i danas ponegde postoje maloletnički brakovi, a bračne zajednice su nestabilne. Više bračnih zajednica ne smatra se sramotom ili

---

[24] «Kradi, brate, bez straha.»
[25] Književni termin je*Vlahinja*.
[26] Up. građu u Prilogu br. 1 i 2.
[27] Up. нпр.: Дивац 1995,1996; Дрљача 1976, 1976a, 1979; Пантелић 1974, 1975, 1991; Matić-Bošković 1968.

preprekom za sledeći brak. Maloletnički brakovi danas se vreduju negativno[28], a domazetski brak sa izvesnom dozom podsmeha[29]. Planiranje porodice, inače novijeg datuma, ocenjuje se kao «trezveno»[30].

Iskazi informatorki svedoče i o promeni tradicionalnog vlaškog običaja – predbračne seksualne slobode, koju je seoska zajednica sve do sredine ovog veka smatrala dozvoljenom i poželjnom.

> Moja majka to nije imala, ona je imala razgovor. Nju je, recimo, mogao da isprati momak od igranke do kuće, onda su razgovarali i tako se to završio taj njihov dijalog, o čemu su pričali, nije važno šta - ljubavno ili neke druge teme, ali je to tako bilo, ispred kapije se ispričaju, posle par minuta vremena, ako majka dozvoljava, ona je pozove i ona ide unutra, ostavi momka. Nije baš tako bilo kao što je moja baba imala, pa njena majka, moja prababa. Dok u moje vreme, mi smo isto tako imali da možemo da razgovaramo, ali mi smo već mogli malo slobodnije da se ponašamo. I onda je sve to izgubilo svoje čari. (terenski zapis autora, 2000)

Informatorke u svojim «autoportretima» svedoče i o uspešnim strategijama za postizanje ekonomske nezavisnosti koje uvažavaju i odražavaju etničke specifičnosti «Vlajne», ovi iskazi potvrđuju postojanje svesti o svojevrsnoj »vlaškoj emancipaciji» ali bez definitivnog raskidanja sa tradicionalnim načinom života[31].

U lokalnoj kulturi izrazom »vlaška posla« obično se označavaju drugačiji moralni koncepti Vlaha; ipak, čini se da je ovaj izraz širi i da pokriva integralanu vlašku tradicionalnu kulturu u onim domenima u kojima se ona razlikuje od lokalne srpske tradicionalne kulture: tako je, npr. stariji Vlah iskaz svoje supruge o vlaškim pogrebnim običajima kratko prokomentarisao sa »vlaška posla« (2002)[32]. Za ilustraciju stereotipa «vlaška posla» može da posluži iskaz mlađeg Srbina iz Brze Palanke:

> Nisu neke kavgadžije, ali dešava se da uzmu sekirče, za pola metra njive, da se sude po dvaes godina, ili našo ženu sa komšijom, pa op, sekiricom. (Šta znači izraz «vlaška posla»?) Ne mora to da bude vezano za ženidbu. Na televiziji prikazuju njihovu bačiju, i tu sad bude pola sela, deset porodica, ili tri muškarca i jedna žena, mi smo to gledali i jedan kaže – vlaška posla. Ne mora da bude što se broja venčanja tiče. Nisam čuo da se oni iščuđavaju što se tiče bilo čega oko muško-ženskih odnosa. Ako se neko oženio u vlaško selo, onda i on vremenom postane isti. Ja teško mogu i da razdvojim tamo, mešaju se već sto godina. (terenski zapis autora, 1999)

Stav o agresivnom uticaju vlaške kulture na susednu slovensku i opasnost o mešovitih brakova zbog potencijalnog gubljenja sopstvenog etničkog identiteta na račun vlaškog sigurno je obeležio jednu epohu[33]. Međutim, današnja etnolingvistička istraživanja nisu potvrdila postojanje ovog stereotipa na terenu. Sa druge strane, u savremenoj bugarskoj etnološkoj literaturi analizirani su i drugi koncepti o vlaškom mentalitetu koji tokom naših terenskih istraživanja nisu posebno ispitivani. To su, pre svega «vrednoća», «ambicioznost», zatim «demonstriranje ekonomskog i socijalnog statusa»[34] o kojima ovde nije eksplicitno bilo reči, ali

---

[28] Up. građu u Prilogu br. 3 i 4.
[29] O bugarskom stereotipu vlaškog bračnog modela i statusu domazeta up. Кръстева 1995:155–157. Up. I Prilog br. 6.
[30] Up. građu u Prilogu br. 5.
[31] Up. građu u Prilogu br. 7, 8 i 9.
[32] Grebenarova (1995:168) govori o specifičnim pogrebnim običajima kao svojevrsnom markeru vlaške regije u Bugarskoj. Vlaški pogrebni običaji i kult mrtvih bili su u centru pažnje istraživača severoistočne Srbije pa su detaljno opisani u jugoslovenskoj etnografskoj građi.
[33] Sve do posle Drugog svetskog rata i kod Srba u Banatu postojalo je mišljenje: »Ako ti Rumunka uđe u kuću kao snaja – kuću će ti porumuniti«, a kod Rumuna u Banatu obrnuto: »Ako ti Srpkinja...« (Малуцков 1998:151).
[34] Up. Антонов 1995.

o kojima uzgred govore sami informatori u svojim iskazima. Zapažanja izneta u radu: Ракшиева/Николов 1995, koja iznose savremeno stanje etničkog stereotipa o Vlasima i sa aspekta samih Vlaha («autoportret») i sa aspekta njihovih slovenskih komšija («portret») skoro u potpunosti se poklapaju sa slikom o Vlasima u narodnoj svesti stanovništva severoistočne Srbije[35]. Ali, autori kao tipične odlike Vlaha u Bugarskoj beleže, npr, vrednoću, loš ukus, težnju za socijalnim prestižom[36], solidarnost, kao i stav da su «Vlasi pobožniji od Bugara», koji su kao stereotipi u našim terenskim istraživanjima delimično potvrđeni i zahtevali bi dodatna tumačenja. Samo istorijsku dimenziju danas imaju i stari etnički stereotipi zasnovani na narodnoj etmologiji (*Vlah* = *vlas*) o vlaškom stanovništvu kao «kosmatom» (up. Менил/Попова 1995).

Literatura

Антонов 1995 – С. Антонов: Някои особености на менталитета на власите от Видинско, *Българска етнология*, Извънреден брой, XXI, София, 128–135.

Бизеранова 1995 – С. Бизеранова: Някои статистически данни за селата с влашко население във Видинско според преброяването от 4.XII. 1992 г, *Българска етнология*, Извънреден брой, XXI, София, 93–97.

Budiş 2001 – M. Budiş: *Comunitatea românească de pe valea Timocului bulgăresc*, Bucureşti.

Constante/Golopenția 1923 – C. Constante, A. Golopenția: *Românii din Timoc*, Bucureşti.

Constante 1929 – C. Constante: *Românii din valea Timocului şi a Moravei*, Bucureşti.

Constantinescu 1941 – N. A. Constantinescu, *Chestiunea timoceană*, Bucureşti.

Dimitrijevic–Rufu 1994 – D. Dimitrijevic–Rufu: Rites de passage, identité ethniljue, identité nationale, Le cas d'une communauté roumaine de Serbie, *Terrain* 22, 119–134.

Dimitrijevic-Rufu 1998 – D. Dimitrijevic-Rufu: Identité contextuelles. Le cas d'une sommunauté «roumaine» de Serbie, *Cahier Balkaniques* 25, Paris, 165–174.

Dimitrijević-Rufu 1998a – D. Dimitrijević-Rufu: The multiple identity of Romanians in Melnica (Homolje, Serbia), *Name and Social Structure, Examples from Southeast Europe*, New York, 49–68.

Dimitrijevic 2000 – D. Dimitrijevic: Le rituel de la *slava* et l'imaginaire communautaire de l'unité. Les Roumains de Homolje et les Serbes en France, *Revue Européenne des Migrations Internationales* 16/2, Paris, 91–117.

Дивац 1995 – З. Дивац: Схватање брака у североисточној Србији, *Етно-културолошки зборник* 1, Сврљиг, 160–166.

Дивац 1996 – З. Дивац: Годишњи празници – прилика за обичајно дружење младих у традиционалном селу североисточне Србије, *Етно-културолошки зборник* 2, Сврљиг, 175–179.

Дрљача 1976 – Д. Дрљача: Брњица, *Зборник радова Етнографског института* 8, Београд, 141–148.

Дрљача 1976а – Д. Дрљача: Голубиње у Поречу, *Зборник радова Етногафског института* 8, Београд, 79–98.

Дрљача 1979 – Д. Дрљача: Запажања о браку и свадби у кључким селима, *Развитак* 19, Зајечар, 80-88.

Дроснева 1995 – Е, Дроснева: Българинът и «другите» в българските поговорки, *Представата за «другия» на Балканите*, София, 288–302.

[35] U bugarskom folkloru Vlasi se doživljavaju kao bedni, ali pretenciozni, lakomi i nepostojani, up. sledeće bugarske poslovice: «Дали Влаху краставица, той я нещял че била крива», «Офука го като влах пита», «Нито от тиква съдина става, нито от влах другар» (Лозанова 1995:268). U poređenju južnoslovenske folklorne građe treba imati u vidu da se u bugarskom i makedonskom termin *Vlah* odnosi i na Arumune (Cincare) i Meglenorumune.

[36] U autobusu koji je vozio kroz Homolje vozač je ovako komentarisao preticanje jednog kamiona sa stranom registracijom: «Vlauca, odavde, vozi kući da ga vide seljaci da vozi veliki kamion» (decembar 1999).

Ђокић и Јацановић 1994 – Д. Ђокић, Д. Јацановић: Топографска грађа Пожаревачког Поморавља, *Viminacium* 8–9, Пожаревац, 161–229.
Ђорђевић 1906 – Т. Р. Ђорђевић: Кроз наше Румуне, *Српски књижевни гласник*, Београд, 44–58, 126–136, 200–210, 282–290, 376–384, 526–532, 614-619, 692-698, 763–782.
Ђорђевић 1923 – Т. Ђорђевић: Румуни у Србији за време прве владе кнеза Милоша, *Годишњица Николе Чупића* XXXV, Београд, 164–182.
Ђорђевић 1941 – Т. Ђорђевић: Један пример досељавања Румуна у Србију, *Српски књижевни гласник* LXII/1, Београд, 47–53.
Ђорђевић 1981 – Д. Ђорђевић: Приче о влашком шаљивчини Пакали, *Развитак* 21, Зајечар, 46–55.
Flora 1976 – R. Flora: Relații lingvistice sîrbo-române, Cronologie, zone, criterii, *Analele Societății de limba română*, Zrenjanin, 123–136.
Гребенарова 1995 – С. Гребенарова: «Оня свят» за българи и власи – измислица, надежда или цел, *Българска етнология*, Извънреден брой, XXI, София, 159–168.
Hagi-Gogu 1939 – T. Hagi-Gogu: *Romanus şi Valachus, sau ce este Romanus, Roman, Român, Aroman, Valah şi Vlah*, Bucureşti.
Jović 1977 – D. Jović: Neke razvojne tendencije govora okoline Negotina u kontaktu sa rumunskim, *Actele simpozionului de raporturi culturale, literare şi lingvistice româno – iugoslave* III, Zrenjanin, 165–172.
Кућа, Ниш, 1905-1935.
Кръстева 1995 – Е. Кръстева: Етноопределящи функции на брака при българи и власи, *Българска етнология*, Извънреден брой, XXI, София, 150–158.
Кръстева 1996 – Е. Кръстева: Власите в България, *Етнология* 2, София, 164–172.
Лозанова 1995 – Лозанова: Категорията «чужд – свой» в народната култура (Етнорелигиозни аспекти), *Представата за «другия» на Балканите*, София, 268–272.
Ljuboja 2001 – G. Ljuboja: Etnički humor XX veka u humorističkoj štampi Srbije, http.//kapija.narod.ru
Малуцков 1998 – М. Малуцков: Етнички односи Срба и Румуна у Банату, *Етнички односи Срба са другим народима и етничким заједницама*, Београд, 145–156.
Марјановић 1981: М. Марјановић: *Друштвене и културне промене у селима влашке етничке заједнице Неготинске крајине* (Посебна издања књ. 22), Београд.
Matić–Bošković 1968: M. Matić-Bošković, Domazetska svadba u istočnoj Srbiji - ostatak matrijarhata u svadbenim običajima, *Rad 12. kongresa SUFJ*, Ljubljana, 181–183.
Менил/Попова 1995 – М. Менил, А. Попова: Идентификация на чужденеца през призмата на окосмеността, *Българска етнология*, Извънреден брой, XXI, София, 76–87.
Metes 1977 – S. Metes: *Emigrări româneşti din Transilvania în secole XIII-XX*, Bucureşti.
Мачај 1966 – С. Мачај: Обичаји Румуна, *Развитак* VI/2, Зајечар, 58–69.
Mihailesku 2002 – V. Mihailesku: *Svakodnevica više nije ono što je bila*, Beograd.
Младенов 1995 – М. Младенов: Влашкото население в България (разпространение, произход и топонимия) *Българска етнология*, Извънреден брой, XXI, София, 7–27.
Nestorescu 1996 – V. Nestorescu: *Românii Timoceni din Bulgaria*, Bucureşti.
Naumović 1998 – S. Naumović: Romanticists or Double Insiders? An Essay on the Origins of Ideologised Discourses in Balkan Ethnology, *Ethnologia balcanica* 2, Sofia – Münster – New York, 101–120.
Нягулов 1995 – Б. Нягулов: Проблемът за власите в България между двете световни войни (Политически фактори и аспекти), *Българска етнология*, Извънреден брой, XXI, София, 52–75.
Păiuşan/Cionchin 1998 – R. Păiuşan, I. Cionchin: *O istorie a românilor din nord-estul Serbiei*, Timişoara.

Пантелић 1974 – Н. Пантелић: Прилог проучавању брака и породице у становништва ђердапских насеља, *Зборник радова Етнографског института* 7, Београд, 45-55.
Пантелић 1975 – Н. Пантелић: Женидбени обичаји у околини Бора, *Гласник Етнографског музеја* 38, Београд, 123–ss146.
Пантелић 1991 – Н. Пантелић: Испитавања брака и породице у насељима у пределу изградње хидроелектране "Ђердап II", *Гласник Етнографског института* 40, Београд, 35-48.
Пецо 1973 – А Пецо: Говор становништва ђердапске зоне, *Зборник радова Етнографског института* 6, Београд, 69–79.
Peco 1977 – A. Peco: Neke pojave vezane za međujezičke kontakte srpskohrvatskog i rumunskog jezika, *Actele simpozionului de raporturi culturale, literare şi lingvistice români – iugoslave* III, Zrenjanin, 375–376.
Peco 1979 – A. Peco: Uticaj fonetike rumunskog jezika na glasovni sistem nekih srpskohrvatskih govora, *Actele simpozionului de raporturi culturale, literare şi lingvistice român – iugoslave* IV, Bucureşti, 467–474.
Peco 1984 – A. Peco: Značaj rumunskog dijalektološkog atlasa za lingvističku geografiju, *Actele simpozionului de raporturi culturale, literare şi lingvistice român – iugoslave* VI, Bucureşti, 296–305.
Пецо/Милановић 1968 – А. Пецо, Б. Милановић: Ресавски говор, *Српски дијалектолошки зборник* XVII, Београд, 245–366.
Petrović 2002 – T. Petrović: *Zdravica kod balkanskih Slovena*, Beograd (magistarski rad).
Радунчев 1995 – Б. Радунчев: Самоопределение на власите и степен на интеграция в обществото, *Българска етнология*, Извънреден брой, XXI, София, 121–127.
Ракшиева/Николов 1995 – С. Ракшиева, И. Николов: Власите – портрет и автопортрет, *Българска етнология*, Извънреден брой, XXI, София, 107–120.
Românii de la sud de Dunăre, documente, Bucureşti 1997.
Sandu Timoc 1997 – C. Sandu Timoc: *Vlahii sunt români. Documente inedite*, Timişoara.
Savić 1971 – M. Savić: Alcuni influssi serbi sulle parlate valache della Serbia Orientale, *Actele de-al XII-lea Congres internaţional de lingvistica şi filologie romanica* II, Bucureşti, 1069–1076.
Savić1972-73 – M. Savić: Dve zajedničke crte u srpskim i vlaškim govorima, *Analele societăţii de limba română* III–IV, Zrenjanin, 509–518.
Savić 1984 – M. Savić: Pokušaj kontrastivne analize srpskohrvatskog i rumunskog jezika, *Rumunsko-jugoslovenske kulturne, književne i lingvističke veze, Radovi VI Simpozijuma*, Bucureşti, 362–370.
Savić 1998 – M. Savić: Banatski dijalekat u poređenju sa rumunskim govorima u Srbiji, *Radovi simpozijuma Jugoslovenski Banat, istorijska i kulturna prošlost* (Begejci/Torak, 8. novembar 1997), Novi Sad 1998, 234–240.
Сикимић 1999 – Б. Сикимић: Птица богомољица, *Наш језик* XXXIII/1–2, Београд, 76–89.
Сикимић 2000 – Б. Сикимић: Магија мешења хлеба, *Српски језик* 5, Београд, 309–337.
Sikimić 2000a – B. Sikimić: Humorni aspekt srpsko-vlaške komunikacije, *Jugoslovenski Banat, kulturna i istorijska prošlost* V, Novi Sad 2000, 112–118.
Сикимић 2001 – Б. Сикимић: Обичај «кумачење» код Влаха и Срба у североситочној Србији и јужном Банату (проблеми етнолингвистичких истраживања), *Исследования по славянской диалектологии* 7, Москва, 112–126.
Сикимић 2001a – Б. Сикимић: Теренска истраживаnja фолклора данас? *Задужбина* XIII/56, Београд, 5.
Sikimić 2001 – B. Sikimić: Vlaške psovke, *Psovke na Balkanu* (zbornik radova sa međunarodnog skupa), Novi Sad (u štampi).
Sikimić 2002 – Б. Сикимич: Полевые исследования «влахов» в северо-восточной Сербии, *Актуальные проблемы балканского языкознания и вопросы составления балканского лингвистического атласа*, Санкт-Петербург (u štampi).

Sikimić 2002a – B. Sikimić: Đurđevdan kod vlaških Roma u selu Podvrška, *Kultura* 103–104, Beograd, 184–193.
Sikimić 2002b – B. Sikimić: Etnolingvistički pristup vlaškoj duhovnoj kulturi – običaj “kumačenje”, *Banat – kulturna i istorijska prošlost*, Rešica (u štampi)
Трговчевић 1986 – Љ. Трговчевић: *Научници Србије и стварање југословенске државе, 1914–1920*, Београд.
Trîpcea 1945 – T. Trîpcea: *Romînii dintre Timoc şi Morava în lumina trecutului lor istoric*, Bucureşti.
Васева 1995 – В. Васева: Откъде са дошли власите (според устната традиция на населението във Видинско и Оряховско, *Българска етнология*, Извънреден брой, XXI, София, 98–106.
Весић 1978 – М. Весић: *Становништво и миграције у источној Србији*, Београд.
Vlahović 1993 – P. Vlahović: Etnički procesi, *Glasnik Etnografskog muzeja* 57, Beograd, 45–54.
Влаховић 1994 – П. Влаховић: Етногенеза балканских народа у делу Тихомира Ђорђевића, *Balcanica* XXV/2, Београд, 55–72.
Влаховић 1998 – П. Влаховић: Етнички односи и етничка симбиоза становништва североисточне Србије, *Етнички односи Срба са другим народима и етничким заједницама*, Београд, 95–106.
Vidin 1997 – Ion di la Vidin: *Sacra Tribalia* (*Povestea românilor din dreapta Dunării*), Bucureşti.
Vîlsan 1918 – G. Vîlsan: *Les Roumains de Bulgarie et de Serbie*, Paris.
Заяков 1995 – Н. Заяков: Исторически причини за формиране на влашкото население във Видинско, *Българска етнология*, Извънреден брой, XXI, София, 28–51.
Zbuchea 1999 – G. Zbuchea: *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică* (*secolele XVIII-XXX*), Bucureşti.
Zbuchea 2002 – G. Zbuchea: *Românii timoceni*, Timişoara.

PRILOG

1. Ja sam imala profesora jednog, kad smo ovde išle na fakultet, upisala sam Učiteljski fakultet naknadno, posle Više pedagoške. I sad on kaže: Ja tačno znam da vi dolazite iz Negotina. "A po čemu, profesore?" – Zato što, kaže, ja ne znam mora da nam je temperament – kako vadite pitanja, kako razgovarate, kako ulazite na vrata – sasvim druge pokrete imamo za razliku od ovih iz Pirota, Aleksinca, Vranja, sav taj južni deo. I on kaže – Ja ne verujem da ću uopšte da pogrešim, evo trudiću se da pogodim, ispomešajte se, pa da vidim. I stvarno, on je počeo da nas razlikuje. Ne znam po čemu, ali jesmo mi malo otresitije, snalažljivije. Tog momenta se snađemo, organizujemo se i sve to uradimo. Nije bio poso da on to nama zada da mi to nekako ne uradimo brže nego što se ove organizuju. (Da li to važi i za muškarce?) Pa, važi i za muškarce, ali muškarci su u tom pogledu malo ispod žena. Pošto ovde primat je žena. Stub porodice je žena i sve se oslanja na nju, od poljoprivrede do dece, do svega ostalog. Tu je muškarac malo više ovako, maltene kao turski aga, pa izigrava tu neku veličinu i tako. Da mož da skita, pa onda je žena tu poniznija što se toga tiče, ali mislim da je kompletnija žena od muškarca. (Kako vidite položaj, recimo, vaše bake u odnosu na srpsku ženu. Da li je njihov položaj bolji?) Pa, nije. Nije bio, jer su i one... Mislim da je vaspitanje u pitanju. One nisu mogle, to je bilo strašno ružno da ostaviš muža, kakav god da je. Mahom su se brakovi formirali preko provodadžiluka. To nije išlo da se oni vole, tu i tamo je išlo da se vole. Pa se posle zavoliš u braku, šta ćeš-gde ćeš, tako baba priča: Pa šta ti misliš da sam ja baš volela ovog tvog dedu, nego, eto, gde sam mogla da idem? Gde ćeš da izađeš, ne mogu, imala sam brata, lako je vama da sad dolazite do novca. Za njih je, recimo, Negotin bio velegrad i zna se kad se ide u tom Negotinu, iako je bio deset kilometra, vašar, praznik il je to neka kupovina ili prodaja. I mahom je to vaspitanje bilo da žena bude potčinjena, kao što je, recimo, i u srpskom običaju, isto tako. Vremenom se posle, menjani su brakovi, nije to tako strašno, trezveno su razmišljali kad je u pitanju potomstvo, mada je tu, recimo, druga strana ima imanje, gde je bilo vrlo značajno za njih, po tome su se cenile porodice koje su bogate. (1999)

2. (Da li se može primetiti koja je Vlajna?) Primećuje se, nošnja i, po svemu se primećuje. Vlaška sela, i srpska sela. Sad možda, sad u ovo doba, sad nema tolko da se primeti, jel nošnja sad ide ista. A ranije imalo različita nošnja, pa i dan danas ima starije žene, primetiš koja je Vlajinja, a koja nije. Po nošnji više se to primetilo. I uvek one bile nešto višlje nego ove druge žene. Imala neka razlika. U oblačenju, spremanju, i na ulicu, i ponašanju, i tako. Kao da malo odskočile od srpska sela. I sad ima puno razlika između ovde gore sela Plavna i Klokočevac – i Kobišnica, Bukovče dole. Ima i sad razlika. To su oni svi tamo po inostranstvu. Ima razlika između njih. Ove žene su kao i ovde, žene su spremne za sve, da idu u polje i sve, a tamo dole po ova vlaška sela to ne idu. Ne idu one u polje. Više idu muškarci. One više su za u kuću. Više su, kao nekad šta bile ove, više su onako, kad prime nekog u kuću, da spremaju, da počiste, za u polje, retko koja ide u polje. To ovi, Kobišnica-Bukovče. E one, one su više za u kuću. A muškarci idu više u poljoprivredu, rade normalno. I sve šta treba da se kupi, neki poso da se napravi, na primer, da se pogađa neka kuća, neka svadba, nešto da se radi - to te žene se pitaju, muškarci nema mnogo da se mešaju. Oduvek, i dan danas. Plus toga i stara baba, koja je u toj kući, ona se poštuje. Ako ona kaže može – može, ako ona kaže ne može – ne može. A ovde ne. Ovde više muška strana prevladava. I svekrva, svekar, a po tam – tam nema. To su one i to je. Ima razlike, imalo je oduvek i dan danas ima. Ja sam imala jednu priliku, jedna baba, ona iz Bukovča i ona priča da je išla da prodaje vino ranije kad se išlo da se prodaje vino, išlo se u Hrvatsku. Sama je išla na voz. Išla u Hrvatsku, prodavala grožđe, prodavala vino. To je njima bilo najosnovnije, grožđe, lubenice, paradajz, krastavci, kod njih mnogo pre stiže nego kod nas. (2000)

3. Baba, u kolko si ti rodila mamu? Pa reko, ne pitaj, u petnes godine puni, nepuni šesnes. Najmlađa majka u zaječarskom kraju sam bila. Uvek mi se smeju, bio neki ginekolog, neki Krunislav, i on uvek kaže: – Jao, dete dete rodilo. A ja, znate, sirotinjsko dete, pa, moj muž bio trgovac, pedes treće, ako se uda devojka za vojno lice, za trgovca, za milicionera, u – to je premija. I ja sam tako, to čula, mnogo sam se ovako, nisam išla više u osnovnu pkolu, ali

sam uvek zaostala kod te nastavnice, kod učitelja. Nisu bili onda nastavnici, nastavnici su bili sa osmogodišnjom, to su bili po Zaječar, to je već bila mala matura, a gimnazija, to je već druga pesma bilo u to vreme. I ja sam uvek se tako družila i kad god sam išla, jao, vidim, kako su one oblačene, i kako sve imaju u kuće, a ja sirotinjsko dete. Moj tata pod crnu zemlju. Ma, kažem, ko me, bre, prosi, samo sam tako razmišljala, ma prvi ko naiđe, odo ja. I ovaj moj muž, on stariji od mene skoro devet godine. Bio tamo na rudniku trgovac i ja: - Oće se udaš? – Oću! Pobegla. Jedno veče pokupim moje dronjke, zadnju noć sam spavala s majkom i s ocem. Ne znaju moji. Oću da spavam s vama, otkud - se čudi moj tata, šta mi je bilo, da nisam šenula? Ja kažem, ma oću još malo da spavam kod vas. I ja lego između nji i grlim majku i oca, I sutra uveče moj muž došo s nekog drugara i ja pokupila one moje prnjke i briši. Jao, moji nisu mogli da se pomire nikako. Zašto baš da se udam za Piroćanca? De je Vlajnja udata za Piroćanca! Sve bežu Piroćanke ovamo u timočki kraj, a ja otišla u ono brdo! I drž ne daj, i drž ne daj, bila sam maloletna. To je malo teže išlo da se venčam. Ja sam rodila ćerku vanbračno, ali priznao moj muž. Dok sam bila punoletna, posle preveo dete. I trebao mi otac bude šes meseci u zatvor. A onda imam rođaku u Bačevicu, isto prezime, rođaci smo, braća mom ocu, ali od stričevi. I onda mi bio taj rođak u matične knjige i on moje uništava, a po njene matične knjige, ajde – krštenicu. Međutim, sud nije poverovao da se to poništilo, pošto sam rođena četrdesete, a četresprve je bio rat, pa se te knjige kao uništile, nego moram da idem na veštačenje. Koje su to procedure, bilo maltretiranje do Boga, al ja dete, šta sam ja znala. Pa onda idete kod lekara, pa da vam da lekarsko uverenje da ste vi razvijena, da se može udate. I onda bila sam pred sudom, izašla na veštačenje. I tako sam dobila da sam ja trideset i osme, po onoj, po mojoj toj rođake, tries osme rođena. Moja sestra je rođena tries šeste, a ja sam četrdesete. Tako sve one dokumente su poništene, a nove su vađene. Ono poništio, skroz. Iscepo iz matične knjige, poništeno. I onda kao da te knjige što sam ja rođena, zavedena, da su to spaljene za vreme rata, da su nestale. Verovatno taj moj rođak što je bio tu u mesnu zajednicu, službenik bio, matičar, šta ja znam, on vodio te knjige, on je to verovatno uništio, pa po njegovoj ćerci izvadili su. Samo srednje slovo se nije podudaralo. Da bi moj otac izbegavao da ne ide u zatvor. (Da li je bilo i drugih takvih slučajeva?) Pa jeste, kako da ne, pa Negotinke su udali u četrnes godine. Pa i ja sam se udala, eto, vidite, ja sam četrdeseto, pedeset treće sam se udala, 29. novembra, pa vidite koliko sam imala, punih četrnest. Mi smo Vlajnje, pa Italijanke druge. (Vlajnje su se udavale vrlo mlade?) Pa i sad se udaju, ne znam baš, ne bi znala sad. Kolko sam išla tamo u selo, ne, ne udaju se tako više mlade devojke. Al u moje vreme da, udale se još u trines godina. Ja znam par moje školske drugarice, onda se roditelji dogovaraju, nije to bilo ljubav, šta se to znalo za ljubav. Ja znam, jedan moj školski drug oženio se sa jednu bogatašu iz Lubnice, bogata bila, jedinka, i sad su gledali. Oni su malo siromašniji i sad će da ide kod nje kao zet u kuću, pošto su dva brata. I sad, stvarno, priča mali, ona je bila stara devojka, nije neka lepa bila, ali ovi siroti: - Idi tu da se ženiš, šta ćeš tu, mi siromašni. I kaže on, baš samnom, išli smo u osmogodišnju školu, i kad smo izašli iz škole, odma ga njegovi, oće da ga žene. I sad kad, uveče su trebali da spava, on pita: - Je li ćale, pa gde ja treba da spavam? – Pa idi kod mlade da spavaš. On, jadan, sedeo tamo na krevet, on priča nama sutra, znaš. – Seo sam, plačem, pa kako da idem, šta da radim. – Pa naučiće te ona, ona starija bila. Jao, i kad mu bilo, znate, godine za venčanje, njegova devojčica njemu nosila barjak. Njegova ćerka, to starija devojčica, a mlađa devojčica, svekrva je nosila, znaš, onu kolevku drvenu. I baba je nosi u onu kolevku, a devojčica nosi barjak. A on mladoženja i mlada, on tek imao onda godine da se veča sa njom. A imao već dvoje dece. (Koliko je ona bila starija od njega?) Pa bila bogami šes-sedam godine starija. Al ona imala svoje godine kad se venčala, al on nije imao. On je bio mlad, al sirotinja, puka sirotinja bila. Onda, te godine, znam, puno nji se tako oženili, i onda i ja oću da se udam. Al ja sam se udala, eto, ja kažem, sirotinjsko dete, i moj tata kad dođe iz jamu, jadan on, samo mu zubi vidim. Ja kažem: – Pa mi smo dve ženske, a moja sestra se nije tako mlada udala. Ona se udala u osamnestu godinu. Ja sam nju pretekla. (2000)

4. Bilo je strašno, ja ne znam iz kog razloga su oni radili te maloletničke brakove i onda se tu umešala država pa ih je kažnjavala. Ja baš sad pitam moju babu, jer je ona bila jedna od, eto, njena porodica od tih, moj deda je morao da odleži šest meseca zatvora zbog moje

tetke koju su oni udali u četrnaestoj godini. Ona je bila sitna, i sad je sitna, mala, mogu da pojmim kako je tad izgledala u četrnaest godina. Kaže: - Uopšte ne znam zašto i zbog čega sam to uradila, ali kad su svi tako radili, onda se izgubi, šta ja znam, tako neka prilika, pa hrle svi. Hrlili smo i mi: četrnaest godina, ona je dosta odrasla, pa šta? – Pa kako, Gago, odrasla, reko, kad vidiš da ipak su oni deca? – Pojma nemam, mora da smo i mi bili glupi, nedovoljno, isto tako, obrazovani. Onda je to bio neki njihov život koji su svi prihvatali od jednog do drugog. (A mladoženja?) I on je bio tu, ja mislim da je on imao petnaes-šesnaes godina, on je, valda, dve godine bio stariji od nje. (Da li vam je možda pričala o tome da li su oni u tom izrastu imali prave odnose, ili je to bilo formalno?) Ne, imali su, imali su, da. Zato što su oni oformljeni, od malih nogu već se zna. Ja kažem – ja ne verujem da u vlaškim selima ima, recimo, tako tog ekstremnog, da ne kažem pedera i lezbejki. Verovatno da je to malo iz glave. Moguće da je genski, ne kažem da ih nema jer se one predodređuju od malih nogu. Žene su bile, ja pamtim kako je baba meni tutnula igle, mi smo imali svoje domaćinstvo, ti moraš da se naučiš da pleteš čarape mužu, pa ne može to tako. I to non-stop ponavljanje, to je to. I ti se spremaš za udaju, ti treba da znaš da vodiš domaćinstvo, treba da znaš da kuvaš, treba da pleteš, da tkaš, da nešto radiš. Muškarci su se spremali za nešto drugo. Oni su nešto, eto, bili privilegovani što se tiče žena, ali se u njemu govorilo: ti moraš da vodiš računa koja je devojka za tebe, eto tako, verovatno ga spremaju. Ma, muvaj ti nju da mi dođemo do te i te porodice! To je lepa devojka, bilo je tu huškanja, pa borbe oko udaje, pa daj da rasturimo, ovi su se verili, daj da rasturimo to! Jedno veče mama pričala pa me oduševila sa tim: – A mi, kaže, mladi, i ja, šta sam ja znala. Moj deda je bio šef mesne kancelarije i nju nije smeo da uzme, međutim, ona sedamnes godina, već je bila jako stara devojka. Pa je morao da je veri da čisto bude da ima i ona nekog, da ne izgubi tog momka. Al ona nije volela tog momka i rasturi tu veridbu, i onda se verila za tatu. Već je bila tu, pred osamnest. Već sa osamnest godine mogo si da se udaš i da se venčavaš, naravno. Ali dok je veridba trajala oni su samo išli na igranke zajedno, svako svojoj kući, i nisu imali nekog kontakta. To retko da je, jedino da je neka, baš nešto, ali su se trudili stari baba i deda i mama i tata i svi, cela familija da ne dođe do kontakta. Nikakvog seksualnog kontakta pre braka. Ali ako se udala i otišla u tu kuću, posle godinu dana ona se porodi. S petnes godine. Moja komšika se porodila u petnestoj godini. (1999)

5. Trezveno su razmišljali kada je u pitanju potomstvo, mada je tu, recimo, vukla i druga strana imanje koje je bilo, ovako, vrlo značajno za njih, po tome su se cenile porodice koje su bogate, mogli su da učine i neki kiks, pa sad nije važno ako je devojka malo, nije baš tolko zdrava, nešto, ovo-ono, ali je strašno bogata i onda su oni i to radili. Sklapali su takve brakove zbog bogatstva. (Da li se pazilo na to da devojka bude časna?) Ako je bila udata, recimo, pa sad ima neko dete tamo, u toj drugoj kući, ona se razvela glat, nije važno, on se razveo, i on ima svoje dete, mislim – spajaju se brakovi. I oni se uzimali, bez obzira na dete. Ja kažem: – Kako je moguće da ste bili tako fini, pošteni, kad ova bila za četri udata? – U, nije to ništa, ti da znaš, evo onaj, taj i taj, on – nikakav jedan smotani, sobzirom da je, kao stalež, malo je bio poznatiji, majka je bila šnajderka, otac je pravio kožuhe, on je bio već nešto. Međutim, kao momak je nikakav, al zato je držao jedno šest-sedam žena. – Ama, mama, šta ste videli na njemu, ni sad nije lep, kakav li je tek bio tad? Ma šta ja znam, sve to tako matori, pa ipak on iz te porodice, pa eto, dolaze do para i na neki drugi način, nećeš tolko da se izmučiš. Gledali su i tu stranu. Nisu mnogo gledali - pa i ako je bila udata, pa šta ako ima dete, pa udaće se deca, ti ćeš svoju decu da napraviš, pa onda ćeš i njegovo, recimo, da oženiš u drugu kuću i ti ćeš svoje ako je žensko u drugu, i onda napraviš s njim, pa će dete tu ostati tu zajedničko. (Deca su ostajala kod muža?) Obično su tako radili. Ostavljala je to dete. Bilo da je muško ili žensko. Retka je prilika, ali ja ne pamtim da se u selu to desilo da su se deca povela. Mahom su ostajala. Što je baš dobro. Ona pođe i glat se uda u drugu kuću i tamo izrodi još jedno i pođe i odatle ako joj ne odgovara i nađe trećeg i ostavi po nekog, i tako. Nisam znala, jer ipak sam dete, pa sam posle pitala babu – kako? – A, kaže, ima, to je njena ćerka. – Čija ćerka, pa od te, ne znam, tamo? Ja ne mogu da verujem. Ima ona, njih su četvoro. – Kako to? – Pa i Ljubinka, i ta druga, ne znam, i ovde dva deteta, tu je ostavila sina, tamo je ostavila ćerku. I onda se udala u treću kuću i tamo ima sina i ćerku. Znači, oni su sve četvoro. (Kako ona održava vezu sa tom

decom?) Sad sve zavisi, neki održavaju, neki tako malo hladniji, ali udala se deca i odrasla, što znači... Vaspitanjema verovatno poprimaju da to nije tako strašno. Ne osuđuju majku, i šta ako si ti bez majke, ti ćeš da odrasteš. Najverovatnije da i to ima nekog udela da oni porastu malo zdravije ličnosti. Sve zavisi od porodice. Ne zameraju mu to što nema mamu. On je ostao tu. – Ti ima da odrasteš, ti ima da se ženiš, ima da znaš ko je tvoj put. Najverovatnije da je to u pitanju. Baš sam se pitala gde je tu ljubav, razgovarala sa mamom. Al se to uzima malo hladnije, ne sa preterivanjem, nego kao da je život takav i molim. Nisu dozvoljavali tako neke traume. (...) Menjali su tako brakove, bez obzira što je to bio maltene period pre, dok je moja baba bila, u to njeno vreme. Menjali se tako parovi, radili su tako neke stvari. bilo je, recimo, i preljuba i tako. (Bez fatalnog završetka?) I jeste i nije, ali ne tako, da. Nije. Retko da su žene u brakovima te preljube teške radile, to su, recimo, ako ostane raspuštenica, pa onda tako. I nisu gledali nešto baš strašno na to. Udala se i ona glat, bez obzira na tu njenu prošlost i na sve to. Pa, znaš, ili – ona je bila strašno lepa žena, onda je ta lepota za njih... I na to su gledali, dobro, ako, i udala se posle toga. I pored toga što je imala, recimo, nekoga. Nisu baš toliko prezirali tu ženu zbog toga – pa ona nije imala nikog, pa bila je sama, pa tako. Pa čak i sad u starim danima kad ostanu sami oni se tako viđaju, ti stari ljudi, ne prave neku dramu od toga, baš, što odlaze, zna se – ta žena sa tim. Imali smo, recimo, pedeset, šezdeset godina, sedamdeset, viđaju se, svraćaju, nije strašno. (1999)

6. (Da li su se Caranke udavale za Ungurjane?) Neuporedivo manje. Ne znam da li je neka od naših otišla gore u brdo. Mahom obrnuto, mahom su se momci ženili sa tim devojkama, recimo. Ili devojke koje nisu, posle jednog izvesnog perioda nastane tajac, nemamo muškaraca tolko. Pa, sad su dve devojke, ako se jedna uda, ona mora da uzme muža, mora da se dovede zet. Onda su uzeli tako, zetovi su došli sa strane. Jer su deca, recimo, vlaška sela bukvalno vlada ta bela kuga, išlo se na to da se... Ranije su imali i po pet i šest i više dece, a u poslednje vreme išli su samo na jedno do dva deteta. Baš iz tih razloga da se ne bi podelilo bogatstvo, da ne bude taj siromašluk, jer su se bojali siromašluka i onda manje da dele, da bi ipak za jedno dete ostalo više. I onda se tu odvoji ako su dve ćerke, odvoji se miraz i ti odeš iz kuće i to je tvoje, ovo što ostane – ostane drugom detetu bilo da je to muškarac ili žensko dete. Ali ako su brat i sestra u principu je žensko dete odlazilo, a muško je ostajalo. (Kada dođe prizećeni zet da li on preuzima slavu?) Pa, ne preuzima ništa sve dok tu ima članova porodice, stari deda i svi odgovorni i on tu mora tako da se prikloni. (Kako ocenjujete njegov položaj?) Ranije se, recimo, nije moglo izjednačavati, čak ni sin, ni zet dok je god bila glava porodice, dok je tu deda bio i baba. Ipak su se oni pitali za neke stvari, pa onda su tu sin, pa snaja malo manje, nemaš ti tu baš da doneseš odluku. Zavisi od karaktera i on porodice. Neki zetovi, recimo, nisu mogli da izdrže – pa pođu. Neki su izdržali, i tako. Neki se nadmeću, pa mora tako. Ali ako već izgubiš jedno dva-tri zeta, moraćeš. (Dovode drugog zeta?) Dovode i drugog, ali ne može, ako se već pročuje – pa znaš, onda oni moraju malo da spuste loptu, pa se napravi neki sklad, nešto. Pobogu, ako je treći-četvrti pošo moraš da se pitaš, ne moš ti tako da ih menjaš. Ostaje porodica onako malo sa pečatom, nisu oni baš tako slatki. (Kada ode takav zet – dete ostaje sa majkom?) Da, obično ti koji su prizećeni, ti zetovi odlaze, a deca ostaju tu, ne odlaze. Sve to isto tako, tako i žene koje su tamo kao snaje, one pođu a deca ostaju, uvek dete ostane u kući. Taj ko je došo – on odlazi. Ispadne da je nekad bolje da budeš zet, nemaš tolko odgovornosti, ili snaja. (1999)

7. Ja, recimo, ne verujem u sve ove žene. Ja znam da se one bave time, ali ja ne verujem njima tolko. Moja majka je naučila to bajanje, ona strahovito mnogo zna bajanja, ali ona ne želi o tim lošim stvarima da priča. (Od koga je naučila?) Naučila je od jedne žene u selu dok je čuvala stoku. (Ne od babe?) Ne od babe. Ali verovatno da je to njeno dato da ona to, prvo njeno bajanje bilo je, ona ima strahovitu moć, mislim da ima moć. Dugo sam to lomila, verovatno vaspitanje, škola, sve je uticalo na mene da od toga nema ništa, ali s vremenom sam shvatila da taj prost svet možda ne razmišlja tako kao ja, vidim da su tu neke promene i svi tvrde da je tako, doživiš neke stvari i onda počnem da se pitam – Bože, da li je moguće, uštinem se, nemoguće je da svi ovi ljudi ludi? Mora da tu ima među njima i neki drugi plan, ne znam šta je. I ona meni kaže – ti ne veruješ u nekim stvarima zato što sam ja... jer ljudi od

muke svašta rade i jedu i piju. Tako da ja razumem sve ove žene što lutaju, što tako traže spas. Većina njih hoće to da radi zbog novca i drugih stvari, a oni sigurno da imaju nekih problema, bilo duševnih, bilo fizičkih. Ona to nikad nije radila ni za kakve pare. Ne postoji para, kaže, koja može da plati bilo kakvo lečenje, ali ne postoji čak ni to da je tolko maltretiraju, da je dave, pa onda, ako ti osećaš potrebu da je nešto častiš, oni je čašćavaju, i tako. Onda ona njih primi, to bude u redu. Prvo je krenula od stoke, znaš, podatak jedan, kad stoka daje mleko, pa je mleko krvavo, pa da posle toga to nestane. I stvarno smo se pitali, stvarno – zašto? Pa onda je imala moć tako da predvidi da l će da gleda, ali ne voli da gleda više, ona ne gleda karte ni pod razno, to je ubitačno, ne želi da se bavi tim. Veruje tako u snove i misli da snovi strašno mnogo govore, ali kad bi se kod nje našo neki od novinara sa strane da sluša čime se sve ljudi služe i šta sve rade, oni bi rekli – ovaj svet je poludeo. (Dolaze ljudi kod nje i tamo, u Austriji?) Dolaze. (Samo Vlasi?) Svi. Počev od Nemaca, Šveđana, Austrijanaca, diplomata, Japanaca, Kineza. Ja sam bila zatečena, onda sam rekla – tata, ja ne znam ko je ovde lud! – Znaš, šta, sine, ko da je lud, ako čovek smatra, školovan čovek, i ako kaže da mu je dobro, ja ne znam zašto, pa vi kod psihijatra odete pa ništa se bolje ne osećate, a ti se osećaš. Niko nikog ne zove, ne mora da dođe. Al ako on oseća potrebu i on shvati da je to, onda je to sasvim pozitivno i u redu.

8. Pa to ti je neki drugi mentalitet, oni (kladovski Vlasi) su brodarci, druga vrsta. Ima razlike. Oni su bili možda više izloženiji, zato što su njihovi muževi i očevi radili na brodu, pa su mogli da dođu u kontakt sa Evropom, za razliku od nas koji nismo imali to. Ili planinska sela. Jer moja mama kad se bavila tim vezom, ona je imala tamo par porodica, odakle je donosila tako neke novitete za žene, bluze, kombinezone, marame. Sećam se marame neke štampane, pa ona dođe i napravi bum, to je bukvalno moda. Ona je prva žena koja se skratila kosu i onda su je isterali zbog toga, zato što nije smela da skrati kike. To je vrlo ružno za ženu, bila je udata i proglasili je tako, kao, kurvom, zbog toga što je nosila mušku frizuru i bez marame. Išla je bez marame i napravila je kućnu haljinu i onda je deda Đoka i baba Draga isterali. A onda, ona meni priča, ne znaš kako su oni bili teški, i ja odem tamo i vidim ja ovi prodavci su doneli tako neke zavese, neke čipke. I nateram ja tatu, pošto je bio stolar, učio je zanat uporedo sa osnovnom školom, po podne je išo i učio je, a bio je kalemar, vrlo dobar je bio i u tom poslu, i onda ga mama natera da napravi garniške, to je puna daska bila, i s ove strane tako puna i tako u sredini kao krug i mama kupi one zavese i oni okače one zavese i naravno, komšiluk ljubomoran – to samo u javnim kućama tako stoje zavese! Ranije se to pravilo, neke male kućice su pravile tako sitne, ali ona je stavila tako veliku zavesu, čipkanu i garnišku, to je bilo strašno. Jao, kažem, kako ste bre ljudi tako glupi, a držali su između prozora, recimo, običan karton ili od onih džakova, šta znam neki papir da ne bi sunce tako izgorelo i sve. I to je bilo strašno, jedva je preživela. A onda je kupila, nosile su se neke providne bluze, pa je kupila kombinezon, ijao, to je bila još veća drama. (O kojim godinama govorite?) To je šezdeset i ne zna koje, treće-četvrte, ja sam bila mala. Ja sam dete bila, devojčica od tri godine. I onda je oni isteraju zbog toga, jer «to je samo Jovanka Broz imala». Nosi brushalter i kombinezon, bruka i sramota, sve su one žene nosile košulje, one bele, a ona odjedamput... Ona je prva žena u selu koja je skinula nošnju. Ona je volela da nosi nošnju, ali volela je i to, ona je uvek bila napredna, sve živo da oproba. I obuća je bila tabu, jer ona je kupovala i cipele, imala je i cipele, i opanke je nosila kad radi, recimo, u polju i to. I pošto je ona, možda, iz cele te njene generacije, žena koja je stvarno bila poslovna, moglo bi se baš glat reći, ni jedna žena nije smela da izađe iz sela, to je bilo strašno. Ne znam kako je ona to preživela, osamnes godina je imala, devetnes, dvadeset, kad joj se sve to izdešavalo u porodici. A tata je bio u vojsku, i sad ona ode tamo u onom Ključu, to se tako zvao kladovski srez – Ključ, zato što je tako čak i na mapi i otuda mi ga zovemo kao ključ. Otišla u tom Ključu i ona prodaje taj njen proizvod, recimo kracan, opregač, sve to što je imala za prodaju ugovoreno, i ode tamo. Nema se prevoz toliko, i dobro je zarađivala, tu uzme kozmetiku, sećam se recimo i kako se zvalo - «Metamorfoza», tako se zvalo, stvarno, neka krema, bugarska, ne znam čija je to krema, celu putnu torbu punu je imala, ona je to prodala kao alva. To nije bilo nigde, preko nje je sve išlo. I onda kupi bicikl, ona me kačila na bicikl, to je bilo valjanje, kad su oni meni

pričali, ja sam se iskidala od smeha. mama kaže – nemoj da se smeješ, ljudi su se okretali skroz, to je bio bauk, to nisu muški, a kamoli žena na biciklu! Da l ti veruješ, šta je to bilo, kaže! I onda tati kupi prvi «Tomos», i sad ga drži, reko tata neće da ga proda nikad, to je prvo vozilo koje je on imao u životu, i ostao mu tako, godinu dana ga je vozio, posle otišo za inostranstvo. Vrlo su bili kompaktni i jedan i drugi, ali su matori bili ti koji su malo, prosto bili ljudi bez škole, komšiluk i svi ostali im zamerili na tom napretku, a oni su se strašno slagali po tom pitanju. Htela ih je ekonomija i jednog i drugog. (Da li su oni među prvima otišli?) Ne, išlo je pre njih dosta, ona se dosta dvoumila, zato što je imala tu malu privredu i zarađivala je fantastično, a tata je u međuvremenu napravio električni mlin. Ja mislim da je to bila čak i prva trofazna struja koju smo mi uveli, zato što je to moralo da radi. Bilo je kuća, domaćinstava koja nisu imali čak ni tad struju, nisu hteli da uvode to, jer je skupo. I jednu sijalicu da pustiš da radi pa isključiš. A ona radi vezove, pa stavi od sto vati, to je strašno! Jaka sijalica od sto vati! Sećam se da je matori samo vrištao da se ne radi do kasno u noć jer sijalica od sto vati, oće da se potroši struja! I ti sad pojmi kako je to... (1999)

9. Ovo su šare vlaške. Kasnije su ovi iz gornjih sela počeli, oni u početku nisu bili vični mnogo tkanju, i oni imaju drugi stil, i u šari i u svemu, i u upotrebi boje. Tako da se vlaški krajevi mnogo razlikuju, recimo donji krajevi u odnosu na vlaška gornja sela, planinska. Ovo Jasenice je srpsko selo i oni nisu znali te načine veza, tkanja i imali su neke svoje specifičnosti, bio je period kada su žene iz vlaških sela radile te vezove, vlaške šare, bilo da su ukrasi košulja, bluza, ili donji deo košulje koji se vidi. Te vezove su žene nosile u gornja sela, prodavale za vunu. Žene su masovno išle i govorilo se la munće, znači, u planinu, munće je planina. Znači ide u gornje selo, ali la munće, nije se pominjalo koje selo, tako su govorile žene. Dugo meni nije bilo jasno šta to znači, pa sam posle shvatila. To se smatralo sramotom da žensko dete pre polaska u školu ne nauči da veze, da hekla, da plete. A tkanje možda je kasnije išlo. To se tu u kući steklo, tu u kući, od malih nogu, žensko dete se nauči svim tim poslovima. I da tka. Čak je bio i podsmeh, ako neko ne zna da tka. Smatralo se to ograničenom osobom, ukoliko nije žensko dete naučilo da tka pre udaje. Normalno je da se ona posle udaje usavrši u tkanju, da onda otkriva čak i sama. (1999)